

## ДОКУМЕНТИ

### ЗА БЪЛГАРИТЕ В БЕЛГРАДСКИТЕ БЕЛЕЖКИ НА КОНСТАНТИН ДИМИТРИЕВ ПЕТКОВИЧ

**Миролюб М. Стоянович**

Константин Димитриев Петкович<sup>1</sup> е роден в Башино село край Велес през 1824 г. След основното си образование, по внушение на Натанаил Стоянович<sup>2</sup>, заминава за Одеса, където завършва гимназия (1848), а след това – филология в Санкт-Петербург. Посъветван от своя професор, именития славист Измаил Иванович Срезневски, той получава руско гражданство и още през 1853 г. става секретар на Руското императорско консулство във Видин, за да продължи дипломатическата си кариера като член на комисията за отделянето на Бесарабия от Турция. След това, по лична молба, е назначен отначало за секретар, а една година по-късно и за консул в Дубровник (1857–1870). Там развива доста оживена дипломатическа активност: поддържа интензивни връзки с многобройното по това време православно население и с Православната Община в Дубровник; помага на православните църкви и манастири в Далмация и Херцеговина; води интензивна кореспонденция с княз Данило Петрович, а след неговото убийство, с княз Никола; посредничи за съгласието на царя да бъде кръстник на дъщерята на княза – Олга, а също при споровете и конфликтите между черногорците и турците, както и между самите черногорци; довежда учители и наставници в Черна гора, а след битката при Грахово през май 1858 работи в международната комисия за отделянето на Черна гора от Турция, в която, като неин председател, допринася значително за увеличаване на територията под контрола на черногорския княз. К. Петкович поддържа особено тесни приятелски отношения с френския консул адмирал Жириен дьо ла Гравиер, по-късно член на Френската академия на науките. Напуска Дубровник с носталгия

и лично удовлетворен от своята активност и постигнатите резултати, най-вече поради приближаването на деня, в който Черна гора ще бъде призната и официално (на Берлинския конгрес от 1878). Става консул в Бейрут, където остава до 1880 г. Умира в Санкт-Петербург през 1898.

За заслуги в дипломатическата кариера е награден с Орден “Св. Станислав” III степен, с Кръста на независимостта на Черна гора и с Ордена на легията на честта.

Наред с обичайните и не малки задължения на дипломатическата служба, той се занимава с етнология, фолклористика, с проучване на духовния и светски живот и история на балканските православни християни, пише поезия, а в резултат на всички тези интереси се появява и следната библиография, която не е изчерпателна: “Съобщение на К. Д. Петкович за ръкописите на зографския светогорски манастир» (1853), «Хрисовул на Йован Бранкович, сръбски деспот» (1853), «Зограф, българската обител в Света гора» (1853), «Исторически бележки за сръбското православно братство в Дубровник» (1859), «Черногорецът Марко Мартинович, който е обучавал руските боляри, изпратени от Петър Велики във Венеция, на мореплавателство и навигационни науки» (1863), «Преглед на атонските старини от К. Д. Петкович» (1865), «Черна гора и черногорците» (1977). Същевременно Петкович пише и поезия («Момина клетва», «Българска девойка и нейната клетва», «Български воин», «Сънят на Султана» и др.), която е публикувал в «Даница», «Югословенска зора», «Цариградски вестник». Превежда също от чешки текстовете на Вацлав Ханка<sup>3</sup>.

Неговият пътеписен текст “Белградски очерци”, който публикуваме тук, се появява след неговото пътуване като абсолвент из балканските славянски земи през 1852 г., когато посещава Света гора, Сърбия, Хърватия, Словения, а също Австрия и Чехия, и е публикуван през 1853 г. в брой 8 (с. 169–188) на петербургския “Журнал Министерства народного просвещения”.

## БЕЛЕЖКИ ЗА БЕЛГРАД

*Местоположение.* Ако се погледне към столицата на Сърбия от Земун, то тя изглежда като европейски град: вижда се църква с камбанария и най-нови здания, които са наредени нагоре по протежение на река Сава; но, влизайки в града, вие ще видите, че се намирате в азиатски град, особено в стария град – в частите, принадлежащи към крепостта, оградени със стена или насип. Тук улиците са тесни и мръсни, къщите са заобиколени със зидове и са пръснати тук-там без всякакъв ред; лавките на занаятчиите и продавачите имат същия вид, като във всички градове на Изтока: на показ е изнесено всичко, което е за продан: чувалчета с брашно, хляб и разни други хранителни стоки, нарязан тютюн, лули, забрадки и какво ли не още. В тази част на стария град – по протежението на дунавския бряг, живеят преимуществено турци и имат четиринадесет джамии. Те не могат да се заселват и да въртят търговия извън крепостната стена и вала. През последните години в стария град са построени няколко каменни къщи, най-вече от страната на р. Сава и в средата на възвишението: тук се намира църквата, единствена в Белград, чийто строеж е започнат по времето на княз Милош; домът на митрополита; Семинарията; Лицеят с гимназия; огромният триетажен дом на княз Милош. Този дом в Белград наричат най-често *зданието*, защото, както ми се струва, когато той е бил изграден, в столицата на Сърбия не е имало други подобни каменни постройки. В този дом сега има хотел; кафене с билиардна зала и стаи за гости. Освен споменатите сгради, има много други, в които живеят консули, богати търговци или княжески чиновници. Отвъд стената и вала се намира чисто християнският Белград. Тук постепенно характерът на европейските градове видимо взема връх над обичаите на азиатския живот, прокарват се прави улици, правят се калдъръмени настилки и се строят каменни здания на два и три етажа. Особено забележителна е улицата, която тръгва от Цариградските порти (Стамбол-капия) – широка, права и доста дълга; тук се намират Княжеският дворец, домът на Кничанин<sup>4</sup> и други домове на някои съветници и министри на Княжеството. Надясно от тази улица, нагоре по р. Сава, е разположена друга, също права и дълга улица; на нея се намират казармите на сръбските регулярни войски, Военната акаде-

мия, сградата, в която се помещава Министерството на народното просвещение и други частни сгради.

По официални сведения от 1850 г. в Белград има 2160 къщи.

*Жители.* По най-нови статистически данни, броят на жителите в Белград стига до 20 000, от които повече от половината са сърби-постоянни жители, ученици от вътрешните области на княжеството, работници и войници; останалата част са турци, евреи, власи-цинцари, българи, гърци и цигани. Особено многобройна част в Белград и в неговите околности са българите, които пристигат тук за известно време – година, две, три и се занимават с търговия, строеж на къщи и мостове, но най-вече с градинарство. Околностите на Белград доскоро са били пусти и голи, а сега българите са ги превърнали в прекрасни плодни и зеленчукови градини. Те обикновено пристигат от България през пролетта, наемат от правителството места, плащат за аренда 500 или 600 талера, работят, продават плодове, дини, пъпеша и пр. и през месец ноември се връщат в родината си, имайки в джоба 10000, понякога 15000 турски пиастри (от 2 до 3 хиляди рубли в асигнации). С тази работа те плащат своя харач<sup>5</sup> и други данъци на турското правителство, поправят къщите си, женят синовете или омъжват дъщерите и сестрите си, празнуват богато и весело Рождество и Възкресение, и дните на Светите мъченици, прекарват зимата със семействата си, а през пролетта отново тръгват на път. Тези трудолюбиви градинари са особено полезни за Белград и неговите покрайнини: те обработват голи, неплодни места. На мен ми се е случвало да чуя от не един белградски жител, че сърбите неохотно се занимават с обработката на земята, предпочитайки да събират жълъди в гъстите гори, да отглеждат стада свине и да варят сливовица; и ако не са били българите, то на тях би се наложило винаги да се препитават с хляб, свинско и зеле – не би имало дори и пипер, така необходим за обедата и вечерята на сърбина.

Облеклото на белградските жители е изключително разнообразно: в това също се наблюдава борба на Европа с Азия. На улицата, в църквата или на разходка срещате белградски сърбин, облечен по журналите на парижката мода, и редом с него друг – негов земляк, в червени шалвари, широк пояс с пистолет и ятаган, с чалма, фес или калпак. Министрите и чиновниците, служещи в Министерствата, в

по-голямата си част също носят европейско облекло; учителите и учащите се, също; но полицейските чиновници, търговците и прочие частни граждани продължават да носят сръбско или турско облекло. Жените преимуществено запазват народния костюм, независимо от това, че техните съпрузи носят шапки и фракове, и те заслужават похвала в това отношение, защото, освен че народното е винаги по-мило и по-ценно, този костюм е доста красив и грациозен; не ми хареса единствено, че прекрасните сръбкини носят на шията и главата си твърде много жълтици. В делниците белградските сръбкини обикновено си седят в къщи и се занимават с работа, а вечер се разхождат по улиците или седят край портите, разговаряйки помежду си и гледайки минавачите. В неделя и празничните дни белградските жени могат да бъдат видени в целия им блясък в църквата, на улиците, пред портите на домовете и на разходка. В тези дни белградското общество се събира привечер, пред залез слънце, в малката градинка на пивоварната, където се пие пиво и се слуша градската музика; пред обществените бани, където също се пие пиво и се слушат жалните песни на немците и немкините, или най-сетне на Калемегдан, където няма нито пиво, нито музика, но затова пък има чист въздух и прекрасни гледки към р. Сава и Дунав – към устието, към Земун и към околните поля. Сръбкините още не знаят да търсят удоволствие и развлечение в четенето на книги: в по-голямата си част не умеят нито да четат, нито да пишат; чак сега в някои домове родителите започват да обучават своите дъщери на четмо, писмо, музика и европейски танци. Но затова пък всички умеят да танцуват сръбско *коло* и българска *плескавица*. ((Предполагаме, че става дума за хоро, което се нарича ръченица и се играе в България, Македония и Северна Гърция – бел. М. М. Ст.)). Случи ми се да бъда на сватбата на един чиновник и да видя как грациозно сръбкините танцуват народни и европейски танци на двора под открито небе. След всеки танц една жена обикаляше всички гости от двата пола и музикантите и ги гощаваше с вино, сладкиши и бонбони.

*Учебни заведения.* Белград е столица на сръбското княжество и заедно с това е средоточие на умственото образование на православните сърби от тази страна на Дунав; със своите учебни заведения и типография Белград простира влиянието си до Босна и даже до Бълга-

рия. В Белград се намира княжеският сръбски Лицей, състоящ се от два факултета – философски и юридически; в него има 8 професора и 52 студенти; гимназията, имаща 6 класа, десетина учители и 287 ученика; семинарията с 4 класа и със 150 ученика; търговското училище със 112 ученика; военната академия с два класа – висш и низш; в нея има 7 професора и 44 ученика. Тя е открита през 1851 година, има малка библиотека с книги от сферата на военните науки. В двора пред зданието се намират няколко топа, отлети при знаменития Карагеорги; по тези топове кадетите изучават артилерията. Голяма част от възпитаниците са преминали и преминават в академията от Лицея и изучават математика, география, история, военни науки, френски език, чертане, гимнастика и плуване. Аз съм присъствал на техните изпити и съм бил свидетел на доста високи успехи, които възпитаниците са постигнали за толкова кратко време. В Семинарията сред учителите се намират двама от Санкт-Петербургската и Киевската духовна академия; те преподават старославянски и руски език и църковна история. По-голямата част от професорите в Лицея са сърби и доктори на германски университети; те имат външно големи претенции, но всъщност са слаби познавачи на своята работа. Всички те отиват в германските университети без да знаят немски език, а след три години се връщат доктори, и имайки такава гръмка титла, гледат от високо на всичко и с известно пренебрежение на своите земляци и съратници, които са завършили своето образование в руски учебни заведения, но нямат подобни титли.

В Белград, освен горепосочените заведения, има също и четири основни училища, Дирекция на главния училищен фонд, Комисия за народните училища, Управление на основните училища, правителствена типография, Общество за сръбска словесност и Сръбско народно *читалище*. Това е сграда (*Casino*), в което се намира засега малка библиотека за четене, географски карти, портрети на знаменити мъже от сръбската история и френски, италиански, немски и почти всички славянски списания; тук може да се намери също "*Северная пчела*" и "*Журнал Министерства народного просвещения*".

*Литература.* Сърбите, разделени според вероизповеданието си на две основни групи, имат и две литератури: едните употребяват латинска азбука и имат за център на своята литературна дейност

Загреб в Хърватия, и Задар в Далмация; другите употребяват кирилица имат за център на своята дейност: Пеща, където се намира “Матица сръбска”<sup>6</sup> и се издава вестник “Сръбски летопис”; Тимишоара, където се издава вестник “Световид”; Нови Сад, където братята Медакович държат народна типография и издават “Сръбски вестник” и литературния вестник “Седмица”. В Земун също има сръбска типография и се издава вестник – “Народни вестник”. От другата страна на Дунав достопочтеният протоерей Николаевич издава ежегодно в Дубровник “Далматински магазин”. Белград пък съсредоточава в себе си литературната дейност на Сръбското княжество. Тук правителството е сръбско: поради което тук би трябвало да се очаква повече ревност и дейност в литературата; но за съжаление, това все още липсва. Сръбските литератори продължават да спорят за правописа и за езика в своята литература; а неотдавна правителството на княжеството е издало указ, с който е забранено внасянето в Сърбия на съчиненията на Вук Карджич и въобще на всякакви сръбски книги, напечатани извън Сърбия и с правописа на Вук.; от друга страна, австрийското правителство е забранило вноса на книги и вестници, излизаци в сръбското княжество. По такъв начин литературата на православните сърби не може да има широк кръг на действие и да донася за целия народ онези плодове, които тя би трябвало да донася при други обстоятелства.

В Белград са били издавани два вестника: “Сръбске новине” и “Шумадинка”; но неотдавна последният е спрял и неговият редактор се е преместил в Земун, където сега издава “Шумадинче”. “Сръбске новине” сега излизат три пъти в седмицата и включват, освен официалните известия от княжеството и вести от другите славянски земи и европейски държави, различни литературни статии, оригинални и преводни. Отскоро братът на редактора Г. Даничич взема участие в този вестник и е започнал да помества доста любопитни статии под заглавието “Литературни прегледи”, в които накратко критически анализира сръбски книги, излизаци в княжеството и извън него, така също книги на чужди езици, имащи отношение към сръбския народ – към неговата история и език. (В бележка под линия е направен преглед на публикуваните обзори в тази рубрика в бр. 58, 62, 70, 71, 73, 75, 76, 80 и 84. *Бел. М. М. Ст.*)

Вече споменах по-горе, че в Белград се намира Дружеството за сръбска словесност; то има за цел разпространението на науката сред сърбите и проучването на историята и езика на сръбския народ; дели се на отдели: исторически, философски и за естествени науки. Това общество има своя литературен орган *"Гласник"*, от който четвъртият брой излезе неотдавна. Той включва извънредно любопитна статия за езика и историята на сърбите. (В продължението на текста се представя детайлна библиография на свезките на списанието, започвайки от актуалния брой за 1852 година. Следва библиография за 1847, 1848, 1849, 1850 и се завършва с 1851 г. включително, което не съответства съвсем на констатацията, че до момента са излезли само четири броя. *Бел. М. М. Ст.*)

*Църква.* Сърбия има църковна автокефалност\*. Сръбският митрополит се избира от народа и княза и се утвърждава от константинополския патриарх.

По отношение на църковното управление Сръбското княжество е разделено на: 1. Архиепископия (седалище Белград – Архиепископ и митрополит на цяла Сърбия Петър Йованович); Епископии: 2. Ужичка (Епископ Никифор Вукославлевич), 3. Тимошка (епископ Доситей Новакович) 4. Шабска (епископ Йоаникий Нешкович) В тях има 24 протопрезвитерства и 6 наместничества. Манастирите са четиридесет, това са: Врачевшица, Драча, Грачаница, Любостиня, Велуче, Каленич, Йошаница, Наупара, Манасия, Милков, Раваница, Св. Петка, Горняк, Ватовница, Туман, Раковица, Райновац (в Белградска архиепископия); Студеница, Рача, Клисура, Св. Троица, Сретение, Благовещение, Свети Никола, Свети Йован, Преображение, Въведение, Вуян, Волявча, Благовещение (в Ужичка епископия); Свети Роман, Буково, Суходол, Св. Троица, Липовац (в Тимошка епископия); Трноша, Боговожда<sup>7</sup>, Тетковица<sup>8</sup>, Чокешина, Гребовац<sup>9</sup> (в Шабска епископия).

*Сръбско княжество.* Сърбия се простира върху 1000 кв. км. И в административно отношение се дели на 17 окръга или губернии: в тях 55 са окръзи (срезове), 1170 общини, 32 вароши<sup>10</sup>, 1933 села и 154 махали. Жителите на Сърбия са 849 288, от които сърби са 825 783, турци 15 161 (в това число 6370), цигани 6074, евреи 1368 и 900 чужденци. Турци живеят в Белград, Ада Кале, Кладово, Ужице, Смедерево, Шабац, Сокол, Калкан, Петровце, Буч<sup>11</sup>, Печ, в Долно и Горно Постино, Алуджа, Малък Зворник и Закар.

---

\* църковна автономия – бел. ред. П. П.



Сърбия се управлява според Устава от декември 1838 г. и февруари 1839 г. Законодателната власт принадлежи на княза и Съвета, а изпълнителната – само на княза, при което негови помощници са представителя (на Съвета? – *Бел. М. М. Ст.*), който е и Министър на външните работи и Министрите на вътрешните работи, финансите, правосъдието и народната просвета.

Княжеският пост в Сърбия е избран - правото да избира княз принадлежи на сръбския народ. Сърбия плаща ежегодно на Турския султан 2 300 000 турски пиастри, а ежегодният доход достига до 900 000 талера. Всеки женен сръбин плаща поголовен данък (порез), а чиновниците плащат такъв само за своите имена.

Военната сила на Сърбия се състои от редовна войска – 2529 гарнизона, но при нужда всеки сръбин е воин според закона и трябва да воюва със собствено оръжие и издръжка; правителството му дава барут и куршуми.

Турски гарнизони има в Белград, Смедерево, Ада Кале, Кладово, Шабац, Ужице и Сокол. Ада Кале и Кладово са под зависимостта на видинския паша, а всички останали – на белградския, който е султански наместник.

Гербът на Сърбия представлява червено поле, а върху него бял кръст, разделен на четири части, в които се намира по едно огниво (очило), полето е покрито с мантия и е увенчано с княжеска корона. Сръбското знаме е трицветно – отгоре е червената ивица, по средата – синя и отдолу – бяла. В единия край на червената ивица са разположени четири звезди, а върху синята – сръбският герб.

В Белград пребивават консулите на Русия, Австрия, Франция и Англия.

Най-общо казано, не може да не се радваме, че сръбите като цяло постигат успехи във всички отношения – в търговията и промишлеността, в литературата, в образованието и обществения живот. У тях има много благородни чувства, любов към родината, старание и действеност.

### ***Забележка***

*Този материал е създаден в процеса на работа по Проекта «Литература и история» (148025), финансиран от Министерство на науката на Република Сърбия.*

*Благодаря на проф. д-р Надежда Лаинович-Стоянович за помощта при решаването на някои дилеми относно превода от руски на сръбски език.*

*Превод: д-р Наталия Няголова*

## **БЕЛЕЖКИ**

<sup>1</sup> Обширна информация за К. Петкович и литературата за него може да бъде намерена в нашата монография *Константин Петкович и Црна Гора*, Македонска книга, Скопие, 1987, а на сръбски език, в съкратен вид, в монографията *Писац ствара домовину*, СВЕН, Ниш, 2002, с. 153–189 – Бел. М. М. Ст.

<sup>2</sup> Първ митрополит на Охридската епархия, също получил образованието си в Русия – бел. пр.

<sup>3</sup> Вацлав Ханка (1791–1861) е един от изтъкнатите чешки славянофили и известен изследовател на Чешкото средновековие – бел. на Пр.

<sup>4</sup> Кничанин Стефан Петрович – сръбски генерал, от 1854 г. – военен министър и председател на военния съвет – бел. на пр.

<sup>5</sup> Паричен данък в мюсюлманските страни, който бил събиран от немюсюлманското население – бел. пр.

<sup>6</sup> Научно, книжовно и културно дружество, създадено през 1826 г. от Милош Светич – бел. пр.

<sup>7</sup> Най-вероятно става дума за манастира Боговаджа недалеч от Шабац – бел. пр.

<sup>8</sup> Навярно К. Петкович има предвид манастирът Петковица, намиращ се между градовете Шабац и Лозница – бел. пр.

<sup>9</sup> Авторът неправилно изписва названието на манастирът Грабовац от сегашната Шабско-Валевска епархия – бел. пр.

<sup>10</sup> Арх. “град” – бел. пр.

<sup>11</sup> Днес гр. Бач, Унгария – бел. пр.